

Székelykapu faragása a hargitai Kápolnás faluban

Kápolnásfalu, Hargita megye közepe táján, a Hargita-hegység nyugati oldalán lévő fennsíkon, Csíkszerdától 33, Székelyudvarhelytől 22 km távolságra található. A székelyek lakta település, kb. 2200 lakója van, 730 házzal. Legtöbben mezőgazdasággal foglalkoznak, de sokan járnak gyárakba dolgozni (kb. 800 fő), és van néhány értelmiségi is (kb. 40 fő). A község nevét, a hagyomány szerint arról kapta, hogy sokáig csak egy kis kápolnája volt, amit 1710-ben építettek fából. Ezt a kápolnát lebontották és a helyére 1797-ben építették a jelenlegi templomot.

A község területén a Kis-Homoród pataka és a Csonka pataka folyik át, mindkettő a Hargita oldalából ered. A vidék nagyon gazdag borvízforrásokban, mert a Hargita vulkanikus eredetű hegy. Sokan ivóvízként használják a homoródfürdői, valamint a felszegei borvízforrások vizét.

Falunkban nagyon sok, szép faragott székely kapu található. A legtöbb kisebb, két méteres kapu – ezeket *gyalogkapunak* nevezik –, de vannak akár három-négy méteres kapuk is. Ezek a *kötött kapuk* már ritkábban fordulnak elő. Sokszor csak a kapulábak vannak kifaragva, de ha a gazda módosabb, akkor a kaputáblákat is kifaragtatja. A jó kapu kitarthat egy emberöltőig vagy akár tovább is, így tartják a falubeliek. Az egyik legrégebbi kaput 1943-ban állították. Ez ma már csak támasztó deszkák segítségével áll a lábán, nagyon megkopott, a minta és az írás csak nagyon nehezen látható, de a Székely címer még most is jól látszik.

Kikérdeztem olyan embereket, akik faragnak kapukat, hogy ők hogyan dolgoznak, hogy munkálják meg a fát:

A kapufaragás előkészületei

Ha valaki kaput szeretne állíttatni, először elmegy egy kapufaragóhoz, megmondja a szándékát, és hogy milyen szeretne: gyalog- vagy kötött kaput. Ekkor eldöntik, hogy milyen méretű fából csinálja a faragó. A gazda beszerzi a megfelelő faanyagot, ez többnyire cseres- vagy tölgyfa. Úgy tartják, hogy a favágáshoz a legmegfelelőbb időpont a karácsony előtti holdfogyta, mert ilyenkor pihen a fa, így nem esik bele a fába olyan hamar a szű.

Miután levágták a fát, hazaviszik, és valahova árnyékos helyre, egy méter magasra teszik, hogy ne főjön fel a héjába. A kapu tervezett magasságánál fél méterrel hosszabb kell legyen az anyag. Rönkül legalább egy évig kell száradjon, mert felszáraznak vagy száraznak kell lennie, hogy meg lehessen munkálni.

Ha nem teszik bele a kapulábakat a földbe és a fa átmérője engedi, akkor középen elhasítják, mert így kevésbé „dolgozik” a fa. Ha beleássák a lábakat a földbe, akkor minden lábna egy tő fa kell, amit egy-másfél méter mélyre ásnak. Azt a részt, ami a föld alá kerül *megettüzelik*, vagy fáradt olajjal átítatják. Gömbfául, hogy ne repedezzen be, nem hántják le a fa egész héját, csak néhány hosszú, vékony csíkokat és agyagot gyúrnak, amivel a fa végét bekenik. Ha valakinek nincs ideje megvárni, amíg a fa magától megszárad szárítóba teteti, ahol két hét alatt megszárad.

Kivágva, legyalulva a kicsi kapunál az oszlopok 2,20–2,30 m hosszúak és 20–26 x 12–15 cm szélesek. Kötött kapunál a magasságot a gazda adja meg, aszerint, hogy minek kell alatta beférnie, a lábak szélessége nem változik.

A gyalogkapu összeállítása

Először simára legyalulják a lábakat és a három lábat rögzítik (deszkákat csavaroznak rá), hogy ne mozduljanak el.

A gyalogkapunál a két lábat *kontyfavál* kötik össze, amit belevésnek a lábakba. A sarkokban hónalj-kötést használnak, e fölé kerül a galambdúc, amit legvégül zsindelemmel, vagy cseréppel fődnek be.

Ezt követi a *kicsi nyíló* elkészítése. A nyíló udvar felőli részén található két *heveder*, és egy *slégtámasz*, amire a deszkákat szegezik fel. Erre kerülnek majd a tükrök, és a díszítések, de majd csak a faragás után.

A *nagynyílókat* készítik el ezután. A lábakhoz fogatják a *kapuzábét*, és ha egyfelé nyílik, másik felől található az *ütköző*. Alul és felül található egy-egy *heveder*, és egy *slégtámasz*. Ha pedig kétfelé nyílik középen található a *pihenő*, itt két *slégtámasz* található. Erre szegezik fel a deszkákat. Középre általában szoktak valami díszet rakni, többnyire egy faragott tulipánt.

A kötött kapu összeállítása

A nagykapuknál *szemöldökfával* kötik össze a két lábat, itt is használnak hónaljkitést. A szemöldökfa fölé kerül a *tükör*, ami lehet nagyobb vagy kisebb, attól függően, hogy mekkora lesz a *nagynyíló*, hiszen a *kicsi nyíló* legfeljebb 2, 20 méter magas, de a *nagy nyíló* akár 3, 80 méter magas is lehet. A tükör fölött egész hosszan található a *kontyfa*. Ezzel kötik össze a három lábat, majd a nagy nyílót (nagy kaput) csinálják meg.

A kötött kapu egyfelé nyílik. Azt is ugyanúgy készítik el, mint a kicsi kaput, és a nagynyílónál is csinálnak tükröt.

Miután összeállították következnek a minták felrajzolása, kivésése.

A mintákról

A minták általában falvanként változnak, Kápolnás falura a kúszó virágok, a tulipán, a szegfű jellemző, de főként a mestertől függ, hogy milyen mintát farag. Vannak nagyon különleges minták is: pl. címér, földművelő ember ekével, lóval stb. A mintát rajzolatják kérésre, vagy igazodhatnak vele a faluban találhatókhoz.

A kapulábak megfaragásánál többnyire a hagyományokat követik, *futóvirágokat* alkalmaznak két vagy háromsorosan, attól függően, hogy mennyire módos a gazda. Néha állatokat is faragnak a kapulábakra, példaként a szarvast. Kezdomotívumként legtöbbször *csokros tulipánt* használnak, ebből indulnak ki fölfele az indák, máskor csak egy virággal kezdik.

A kapufaragás

Miután összeállították a kaput, kezdenek neki, kezdenek neki, hogy felrajzolják a mintát és kivessék. A felrajzolás után az *íróvésővel* kezdik a munkát. Sokféleképpen ki lehet vésni a mintát, ezért nagyon sokféle vésőt használnak. Lehet homorúan, domborúan vésni, nagyon sokszor szépen ki is cifrázzák. Külön ki kell faragni a három lábat, a hónaljkitéseket, a tükröket, majd amikor ezzel kész vannak, felrakják a tükröket a szegőlécek segítségével a kicsi nyílókra. Ha kifaragták a kaput következik a kapu felállítása.

Kapuállítás

A kapuállítás nagyon fontos esemény a családban. Legelőször a kapu helyére ásnak egy nagy gödröt, amibe belerakják a kapulábakat, U vasat, vagy kőlábat, ezt beállítják függőlegesen, bemérik a távolságot, s a vízszintet. Ezt kitámasztják, majd bebetonozzák. Legalább egy hétig száradnia kell, majd a lábakhoz hozzáfogatják a kaput. Az utóbbi időben nem állítják földbe a kaput, mert az nagyon hamar elkorhad, a föld színénél.

Miután a kaput felállították, elkészítik a galambdúcot. A kontyfa tetejére keresztbe odafo gatnak két-három deszkát, ez adja a galambdúc szélességét, erre rakják a keretet, majd alulról feldeszkázzák. Kifaragják, kicsipkézik a galambdúc szélét, a tetejére zsindelet vagy cserepet tesznek.

A zsindelet bogmentes fából vékony 5-6 mm vastagságúra hasogatják, kézzel meggyalulják, kézvonóval a végeit meghúzzák.

Feliratok a kapuknál

A gyalogkapunál a kontyfára, a kötött kapunál a szemöldökfára szokták felírni (felvésni), hogy ki, mikor állította. A kapu készítőjének nevét nem írják fel. A kötött kapunál a kontyfára néha egy-egy rövidebb idézetet vésnek fel, arról, hogy vendégszerető a ház gazdája.

A kapufaragókról

Molnár István (született 1953), az 1970-es években kezdett kaput faragni. Gergely Ferenctől tanulta a mesterséget, nála segédkezett egy télen, ezután a saját kapuján kísérletezett, majd elkezdett másnak is faragni, az elsőt Molnár Gábornak. Eddig ötvennél is több kaput készített Kápolnáson, Szentegyházán, Keresztúron, Csíkszeredába, Csíkszentgyörgyön, sőt még Magyarországra is. Itt Kápolnásfaluban 1980 és 1987 között akinek jó kapuja volt az is lebontotta és új, szép *székelykaput* csináltatott magának. Molnár István egy kicsi gyalogkaput egy hónap alatt készít el, egy nagy kötött kaput másfél-két hónap alatt. Manapság már *ácskodással* dolgozik, mert nem nagyon van, akinek kaput csináljon. Esetleg sima, nem faragott kaput csináltatnak vagy pedig *nyílókat*.

Ferencz Vilmos (született 1960) a kapufaragást nem tanulta senkitől, amikor a saját kapuját készítette, akkor próbálgatta ki a különböző mintákat. Azóta már faragott néhányat. Gyalogkaput ötöt, kötött kaput pedig kettőt, most készíti a harmadikat. A kötött kapunál mindig használja a *székely* címet. Egy gyalogkaput 25, egy kötött kaput 35 nap alatt készít el. Ez a munka neki mellékfoglalkozás, hiszen emellett még gyárban is dolgozik és gazdálkodik is.

Vezető tanár: Mirk László

Péter Katalin

A bakonyi fafaragás és Németh Gábor művészete

A Dunántúlon, de főként a Bakonyban élő népek életét az erdő határozta és határozza meg ma is. A XVIII. században az ott élők közül a pásztorokat tartották a fafaragás mestereinek. Voltak díszesebb tárgyakat előállító földművesek is, de ők nem tudtak annyi időt fordítani mesterségükre, így kezükből jóval kevesebb munka került ki.

A pásztorok a falvaktól gyakran távol, tanyákon, pusztákon éltek, mindennapi életükhöz szükséges eszközeiket, tárgyaikat, maguk készítették el. Amíg a jószág legelt, bicskájukkal, a *bicsókkal* a megmunkálás egész folyamatát elvégezték. Szorosan együtt éltek a foglalkozásukhoz kapcsolódó tárgyakkal, a pásztorbottal, juhászkampóval és a tülkökkel.

Amint az egykorú ábrázolások is bizonyítják, a pásztorok a múlt század elejétől sokat adtak a külsejükre. Kedvelt ruhadarabjuk volt a cifraszűr, amelyet tiltások ellenére is viseltek. Sőt éppen a cifraszűr árának megszerzése révén kerültek nemegyszer szembe a törvénnel. Amilyen igényes volt a külsejével, ruhájával szemben, éppoly igényes volt eszközeivel, használati tárgyaival szemben is. Gondosan kiválasztották az anyagot, ami legtöbbször fa vagy szaru volt. Faanyaguk legszívesebben szilvát, körtét, diót, juhart, nyírfát használtak. A faragók jól ismerték ezek tulajdonságait, így különféle tárgyak elkészítéséhez más-más faanyagot használtak, sőt gyakran hónapokig nem nyúltak a félretett fához, csak amikor már alkalmasnak találták a megmunkálásra. Szerszámaik a már említett *bicsók* volt, de dolgoztak még *borotvakéssel*, *fúróval*, *vésővel*, *árral* és egyéb szerszámokkal, amelyeket szintén maguk készítettek, nyelvüket kicifrázva.

A következő technikákkal dolgoztak: a karcolás (*karcolás*), a domború faragás, a spanyolozás és a berakás. A karcolás: a díszítmény finom felületi karcolása, amit aztán bedörzsöltek kalapzsfirral, korommal, vagy más festőanyaggal, s amikor a felületet lesimították, a karcolt részekben ott maradt a festék s a színezett díszítmény. A domború faragásnál a faragó mélyen a fa felülete alá hatolt a késével, a felesleges részeket eltávolította, miáltal a díszítmény plasztikussá vált. A spanyolozásnál egy-két milliméter mélyen kivésték a színezendő minták helyét és az így keletkezett mélyedéseket a díszítményeknek megfelelő színű *spanyolviasszal* töltötték meg. A berakás – ólommal, cinnel, rézzel, kaucsukkal – lényegében hasonló módon történt.

A díszítmények között egyaránt szerepelnek az egyszerű geometrikus motívumok, valamint a virág- és növényornamentika, az állat- és emberfigurák, olykor jelenetek és egész törté-